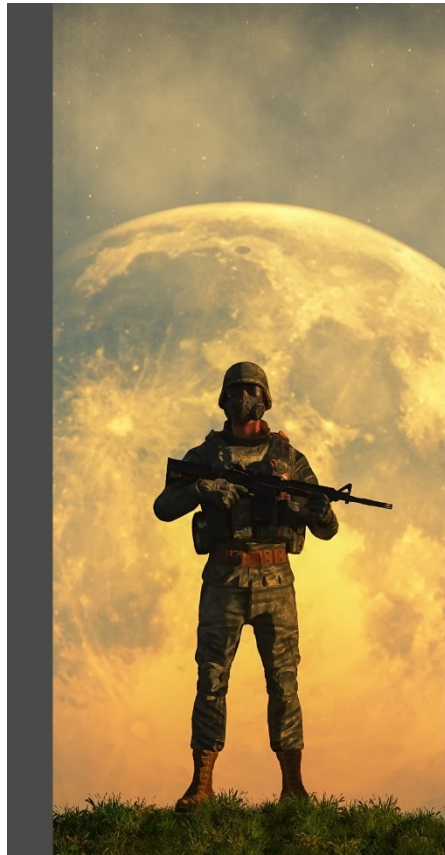

Bijlage bij het hoorcollege *Strijd!*

STRIJD!

EEN HOORCOLLEGE OVER
STRIJD EN OORLOG IN
MULTIDISCIPLINAIR
PERSPECTIEF

door Christ Klep

Inhoudsopgave

[Over Christ Klep](#)

[Over Bob Kommer](#)

[College 1. Waarom strijd?](#)

H1. Inleiding op een paradoxaal fenomeen

H2. De *nature* – *nurture* benadering

H3. Waarom vechten soldaten?

[College 2. De strijd begrensd \(?\)](#)

H4. Denken over het begrenzen van de strijd

H5. Concrete uitwerkingen van begrenzing

[College 3. Grote strijd en kleine strijd](#)

H6. De organisatie van conventionele oorlogvoering

H7. De praktijk van conventionele oorlogvoering

H8. Niet-conventionele oorlogvoering

H9. De asymmetrische strijd

[College 4. Cultuur en strijd](#)

H10. De militaire cultuur en identiteit van landen

H11. Twee beelden van de Nederlandse militaire cultuur en identiteit

H12. De huidige Nederlandse militaire identiteit is dubbelzinnig

College 5. De atoomstrijd

H13. Inleiding op kernwapens als buitencategorie

H14. Een militair-strategische blik op kernwapens

H15. Blijft de nucleaire afschrikking werken?

H16. De menselijke factor in de atoomstrijd

College 6. Strijd in de toekomst

H17. Een beschouwende blik op toekomstige oorlogvoering

H18. Concrete toekomstige ontwikkelingen

H19. Het militariseren van de mens en autonome wapens

Aanbevolen literatuur

[Video](#)

[Colofon](#)

Christ Klep

Christ Klep studeerde aan de Stichting Opleiding Leraren in Utrecht (geschiedenis en Engels, 1982-1986), gevolgd door een studie aan de Universiteit Utrecht (specialisaties Oost-Europese studies en Ruslandkunde, contemporaine geschiedenis, internationale betrekkingen 1986-1988). Na een aantal jaren als docent te hebben gewerkt bij de Universiteit Utrecht (1988-1992), maakte hij de overstap naar het Instituut voor Militaire Geschiedenis (IMG, inmiddels NIMH) van het ministerie van Defensie. In 2001-2002 was hij onderzoeker bij het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (ING).

Sindsdien is Christ Klep freelance historicus-onderzoeker (onder andere voor het ministerie van Buitenlandse Zaken), universitair docent, consultant, publicist, tekstschrijver (onder andere voor de podcastserie *Oorlog op de flank*) en commentator in de media. Hij is columnist voor het tijdschrift *Maarten!* en vaste ontbijtgast bij het radioprogramma *De Ochtend*. Klep promoveerde in maart 2009 op het proefschrift *Somalië, Rwanda, Srebrenica. De nasleep van drie ontspoorde vredesmissies* (Amsterdam, 2009).

Christ Klep specialiseerde zich in militaire geschiedenis en defensievraagstukken. Maar ook de internationale betrekkingen, moderne geschiedenis en politiek-maatschappelijke vraagstukken hebben zijn belangstelling. Recente publicaties zijn: *We hebben alles onder controle. Risico en corona* (Amsterdam, 2022), *Van wereldmacht tot 'braafste jongetje.' Onze militaire identiteit door de jaren heen* (Amsterdam, 2019), *De oorlog van nu* (Amsterdam, 2018, met R. Bijkerk), *Dossier-JSF. Joint Strike Fighter, het megaproject, de politiek, de aankoop* (Amsterdam, 2014), *Uruzgan. Nederlandse militairen op missie, 2005-2010* (Amsterdam, 2011) en *Van Korea tot Kabul. De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (Den Haag, 2005) (met R. van Gils).

Opgenomen i.s.m. Bob Kommer Studio's

Bob Kommer Studio's, opgericht in 1952, is één van de oudste geluidsstudio's van Nederland. Naast het verzorgen van geluid voor diverse natuur- en animatiefilms, doet Bob Kommer Studio's al meer dan 20 jaar het 6-kanaals surround geluid van Omniversum en andere IMAX-theaters in Europa. De studio wordt ook gebruikt voor o.a. het inspreken van luisterboeken en het opnemen van hoorcolleges.

Kijk voor meer informatie op www.bobkommer.com

Synopsis van het hoorcollege *Strijd!*

College 1. Waarom strijd?

H1. Inleiding op een paradoxaal fenomeen

Er zijn vele theorieën over de vraag waarom de mens oorlog voert. Om enigszins overzicht te behouden, nemen we als uitgangspunt het debat *nature* (oorlog zit als het ware in het menselijk DNA) versus *nurture* (de mens voedt zichzelf op tot oorlogvoering, het is een cultureel 'product' en de mens kan zichzelf dus verbeteren). Hoe dan ook, oorlog is een volkomen tegenstrijdig fenomeen: het fascineert én wekt afschuw op. De opoffering lijkt soms volkomen zinloos en treft de besten. Anderzijds benadrukken veel deskundigen dat oorlog een zeer bevredigende activiteit kan zijn, die al onze zintuigen prikkelt en ultieme kameraadschap creëert. Veel verklaringen voor oorlog als zodanig gaan uit van structurele factoren: macht en economische belangen met name. President Dwight D. Eisenhower waarschuwde 1961 al voor de gevaren van een machtig militair-industrieel complex.

H2. De *nature* – *nurture* benadering

In dit college kiezen we de middenweg: *nature and nurture*, mede aan de hand van de Israëlische wetenschapper Azar Gat. Hij hanteert de metafoor van de gereedschapskist (of Zwitsers zakmes): de mens gebruikt oorlogsgeweld als het hem uitkomt in de strijd om bronnen en voortplanting of om te overleven. Dit is een evolutionair proces: de mens ontwikkelt zich fysiek (bijvoorbeeld in oog-handcoördinatie) en begint conceptueel te denken (verbeteren van wapens, eer en wraak, vaderlandsliefde, enzovoorts). Met name de overgang van jager-verzamelaar naar gevestigde gemeenschappen (circa 10.000 v.Chr.) zorgt voor schaalvergroting: er ontstaat een gespecialiseerde krijgerskaste, welvaart accumuleert zich en dus wordt veroveren aantrekkelijker, grenzen worden afgebakend, staten bouwen aan legers en verdedigingswerken.

Gemeenschappen groeien uit tot staten en die leren dat oorlog winstgevend en bevredigend kan zijn. Allerlei abstracte ideeën (religie, ideologie, wraak) ondersteunen de bereidheid om te strijden op staatsniveau en versterken het 'ontstaansverhaal' van de staat, vol mythes en helden. De Amerikaanse antropoloog Benedict Anderson noemt dit 'de verbeelde gemeenschap.' De dienstplicht (ca. 1800) is een belangrijke stap om burger en staat aan elkaar te binden. De schaalvergroting brengt ook de 'totale oorlog' dichterbij. De staat grijpt als het ware in de gereedschapskist van oorlog, zo het die staat uitkomt. Oorlog is een instrument van buitenlandse politiek geworden.

H3. Waarom vechten soldaten?

In de praktijk vechten soldaten om een combinatie van redenen: abstracte ideeën (vaderlandsliefde bijvoorbeeld), als bevredigende activiteit, vanwege dwang of uit kameraadschap. Eenmaal op het slagveld, denken de meeste soldaten vooral pragmatisch: hoe kan ik overleven? Soms wordt de grens overgestoken naar 'onnodige' wreedheid: is dat *nature* of *nurture*?

College 2. De strijd begrensd (?)

H4. Denken over het begrenzen van de strijd

Oorlog is wellicht de meest 'onmenselijke' activiteit van de mens. Logischerwijs is veel nagedacht over het afschaffen of begrenzen van de oorlog. De politiek-realistische stroming meent dat er altijd machtsstrijd tussen staten zal zijn: *si vis pacem, para bellum*. Zogenaemde 'negatieve vrede' is het hoogst haalbare (= *nature*). Liberale denkers menen dat samenwerking tot op zekere hoogte mogelijk is (= *nurture*). Na de schok van WO-2 kreeg de wetenschap van oorlog en vrede meer aandacht: polemologie en tegenwoordig conflictstudies. Vredesdenken komt en gaat in golven. De

vredesbeweging is gegroundvest in *nurture*-denken: de mens kan zichzelf heropvoeden tot vrede. Zie Duitsland en Japan na de Tweede Wereldoorlog. Daarvoor zijn inspirerende leiders (als Nelson Mandela) onontbeerlijk. Vaak krijgen media de schuld van het opzweepen van oorlogsemoties.

Vooruitgangsendenkers als de Canadees-Amerikaanse taalkundige en psycholoog Steven Pinker menen dat geweld afneemt. Pinker zoekt de middenweg tussen *nature* en *nurture*: de mens heeft zich in loop van het beschavingsproces aangepast en gemerkt dat samenwerken meer oplevert. Pinker krijgt echter ook veel kritiek: sluit hij veel 'indirecte' geweldsslachtoffers niet uit? Oftewel, we vinden het enerzijds moeilijk om te gaan met de schijnbare 'zekerheid' van geweld, terwijl het voordeel van vrede evident is.

De opkomst van de nationale staat (schaalvergroting) maakte dit soort vragen nóg relevanter voor bijvoorbeeld filosofen als Erasmus en Emmanuel Kant en voor de (internationale) vredesbeweging: 'Geen man en geen cent voor het leger.' De vredesbeweging kent zeer uiteenlopende wortels en de geschiedenis van de Nobelprijs voor de Vrede toont alle controverses in de verhouding macht-vrede.

H5. Concrete uitwerkingen van begrenzing

Belangrijke concrete uitingen van nadenken over het beperken van oorlog zijn de theorie van de rechtvaardige oorlog en de conventies van Genève (i.c.m. het Rode Kruis): die gaan niet zozeer uit van het *verbieden* van oorlog, maar stellen wel beperkende regels (wat mag in een oorlog? Wanneer is oorlog rechtvaardig?). Ofwel: als dan toch oorlog gevoerd moet worden, dan zo 'beschaafd' mogelijk. Kenmerkende principes van de rechtvaardige oorlog zijn: slechts als ultiem middel, juiste redenen, proportionaliteit, enzovoort. Het onderscheid combattant (erkende vechters) en non-combattant (burgers, buiten gevecht gestelden) is cruciaal. Maar waar ligt de grens tussen beide? En militairen vinden de – door de politiek bepaalde – beperkende regels vaak lastig uit te voeren.

Alle morele dilemma's komen onder meer samen in het werk van de toonaangevende politiek-theoreticus Michael Walzer. Hij probeert de theoretische uitgangspunten werkbaar te maken. Vrij omstreden is bijvoorbeeld zijn stelling dat combattanten altijd immuniteit genieten zélf bij een duidelijk onrechtvaardige oorlog. Walzer geeft het voorbeeld van veldmaarschalk Erwin Rommel: die vocht in een onrechtvaardige oorlog, maar wel op een 'fatsoenlijke' manier, als een professional: *He fought a bad war well*. Niet iedereen is het met Walzer eens! Regels die de oorlog moeten beperken zijn eigenlijk altijd onbevredigend. Maar ze zijn het enige dat we hebben.

College 3. Grote strijd en kleine strijd

H6. De organisatie van conventionele oorlogvoering

De afgelopen eeuwen onderscheiden we twee hoofdvormen van strijd: de conventionele ('reguliere') oorlog en de niet-conventionele ('irreguliere'/guerrilla-) oorlog. De eerste vorm koppelen we vooral aan staten, de tweede aan zogenoemde niet-statelijke actoren (verzetsbewegingen, terrorisme, enzovoort). Het was met name de Pruisische militair-filosoof Carl von Clausewitz die in zijn monumentale *Vom Kriege* (1832) de theoretische basis legde voor ons denken over het verschijnsel oorlog. Hij formuleerde het beroemde uitgangspunt: *Der Krieg ist eine bloße Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln* (oorlog is de voortzetting van politiek met andere middelen).

H7. De praktijk van conventionele oorlogvoering

Conventionele oorlog draait om het snel en liefst definitief uitschakelen van de vijand op het slagveld. Dit is de Westerse moderne manier van oorlogvoering: onder strakke politieke controle, met een professionele – vaak met dienstplichtigen aangevulde – krijgsmacht, veel standaardisatie en technologie en duidelijke regels (de krijgsmacht als *total institution*). De niet-conventionele oorlog is het wapen van de militair zwakkere partij: bedoeling is nu het uitputten van de vijand. Tijd speelt in het voordeel van de irreguliere partij.

Het vullen van legers is altijd een uitdaging geweest. Rond circa 1800 kiezen veel landen – naar Frans voorbeeld – voor de (selectieve of universele) dienstplicht. In feite is dit één groot staaltje *nurture*: het opvoeden van gewone burgers tot krijgers die bereid zijn te vechten voor het vaderland. In landen als Zwitserland en de VS leeft nog het concept van de burger-soldaat (*citizen-soldier*). Nederland kende tot het midden van de jaren negentig een eigen uitgesproken dienstplichtcultuur. Democratieën maken ook om principiële redenen nauwelijks nog gebruik van (buitenlandse) huurlingen. Ook Nederland ervoer in de koloniale tijd dat de werving van soldaten voor de koloniën niet een moreel hoogstaande activiteit was: het werfdepot in Harderwijk gold als ‘het gootgat van Europa’. De strijd in de koloniën gold als minder hoogstaand dan de verdediging van het vaderland.

Conform Von Clausewitz, richt de conventionele oorlog zich op het zo snel mogelijk en liefst definitief verslaan van de vijand op het slagveld: oorlog is bovenal een daad van geweld en een botsing van wilskracht, bedoeld om de tegenstander onze politieke wil op te leggen. Critici beschuldigen Von Clausewitz daarom nog wel eens van het propageren van de oorlog zonder limieten, ofwel de totale oorlog. Met name in het atoomtijdperk een gevaarlijke gedachte! Von Clausewitz zelf geloofde niet dat de totale oorlog ooit zou voorkomen: daarvoor was oorlog te onvoorspelbaar en de uitvoering te gebrekkig (toeval, ‘mist van de oorlog’).

De conventionele oorlog gaat uit van vergelijkbare tegenstanders (‘symmetrisch vechten’), die veel vertrouwen stellen in wapentechnologie. Soms leidt dat zelfs tot technologisch determinisme: het geloof dat nieuwe technologieën beslissend zullen zijn en de ‘mist van de oorlog’ zullen opheffen. Dan ligt als vanzelf een wapenwedloop op de loer.

H8. Niet-conventionele oorlogvoering

De niet-conventionele partijen gaan uit van een asymmetrische strijd. Zeker vanaf WO-2 heeft deze ‘kleine oorlog’ (guerrilla) aan belang gewonnen. Het aantal interstatelijke oorlogen neemt af. De vraag is zelfs: kunnen we hier nog wel in formele zin spreken van ‘oorlog’? De conventionele oorlog heeft zo veel mogelijk ‘ritueel vechten’ uitgebannen als zinloos en inefficiënt. Niet-conventionele oorlog draait juist vaak om de rituele daad, zoals zelfmoordaanslagen. Is de niet-conventionele tegenstander bereid conventioneel te vechten, dan staat de nederlaag vaak vooraf al wel vast. Zie bijvoorbeeld de strijd bij Rorke’s Drift (1879): 150 Britse soldaten beschikten over zo veel vuurkracht (patroongeweren), dat ze een rituele aanval van duizenden Zoeloes konden afslaan. In de praktijk zijn irreguliere tegenstanders echter lastig te vinden en hebben ze niet echt een beslissend ‘zwaartepunt’.

H9. De asymmetrische strijd

Na de Tweede Wereldoorlog kreeg de irreguliere strijd bovendien een sterker politiek-ideologisch karakter, met name in bevrijdingsbewegingen. Nu hadden de opstandelingen een duidelijker ideologie en een plan voor de toekomst. Dergelijke bewegingen waren met *counter-revolutionary warfare* nog lastiger aan te pakken. Dit was een oorlog om de *hearts and minds* van de bevolking. Onder de ogen van de wereldmedia zijn meedogenloze methodes echter nauwelijks nog mogelijk. Ofwel: de Clausewitziaanse zekerheden (winnen-verliezen, zwaartepunt, enzovoort) verliezen veel van hun betekenis. Zeker als ter plekke de maatschappij moet worden heropgebouwd (naar Westers voorbeeld) is het takenpakket té complex.

College 4. Cultuur en strijd

H10. De militaire cultuur en identiteit van landen

Met name nationale staten zagen al snel het nut van het creëren van een militaire cultuur c.q. militaire identiteit. Een (aan de nationale identiteit gekoppelde) geloofwaardige militaire cultuur werd een bruikbaar instrument in de gereedschapskist van staten. Militaire cultuur is een zeer gevarieerd fenomeen: emotie, drama, heldendom, uniformen en parades. Militaire identiteit en cultuur helpen mee om de ‘verbeelde gemeenschap’ van de natiestaat bijeen te houden.

Dat vereist een gedeelde motivatie, een minimum aan trots en vaderlandsliefde en dus een sterk ontstaans- en levensverhaal: vol opoffering, heldendom en mythevorming. Een bevolking of land aanspreken op een gebrek aan militaire cultuur (krijgshaftigheid), geldt nog steeds als een belediging. Een militaire cultuur is dus vooral ook functioneel en een vorm van *nurture*. Een geloofwaardige militaire cultuur vereist voortdurende herbevestiging door strijd en zelfopoffering. Een interessante vraag vanuit nurture-hoek: kan een militaire cultuur wezenlijk worden bijgesteld? De ‘heropvoeding’ van Duitsland en Japan na WO-2 lijkt aan te tonen van wel.

H11. Twee beelden van de Nederlandse militaire cultuur en identiteit

Kijkend naar de Nederlandse militaire cultuur, staan twee stromingen tegenover elkaar. Enerzijds de klassieke stroming: Nederland is een burgerlijk-polderend handelsland, weinig martiaal en logischerwijs gericht op onderhandelen, afzijdigheid en internationaal recht. Dit levert clichématige beelden op: de meidagen 1940 bijvoorbeeld, Srebrenica 1995, langharige dienstplichtigen of ministers van Defensie die weinig hebben met de krijgsmacht. En we hebben ook weinig met bijvoorbeeld militaria-beurzen.

Anderzijds bestaat er een ‘Jan van Speijk’-denkrichting. Van Speijk verwierf 1831 naam en faam tijdens de Belgische Opstand door zijn bedreigde kanonneerboot op te blazen: ‘Dan liever de lucht in!’ Deze stroming stelt dat Nederland wel degelijk heldendom kent, ja zelfs een trotse militaire geschiedenis: het roemrijke Staatse Leger, de Staatse Vloot (De Ruyter! De Tocht naar Chatham 1667!), vernieuwer Prins Maurits (de ‘contramars’), de Slag bij Waterloo, enzovoort. Als Nederlanders in de koloniën of in vreemde krijgsmacht vochten, deden ze het doorgaans prima.

H12. De huidige Nederlandse militaire identiteit is dubbelzinnig

Echter, de laatste jaren kantelt ons beeld van de Nederlandse militaire identiteit en wel ten nadele van de ‘Jan van Speijk’-denkrichting. Onze omgang met helden blijkt om te beginnen moeizaam: Van Speijk zelf of Marco Kroon bijvoorbeeld vallen van hun voetstuk. Daarnaast ‘ont-militariseert’ onze maatschappij: militairen in het straatbeeld zijn betrekkelijk zeldzaam, kazernes worden gesloopt. Verder verschuiven de laatste jaren onze morele panelen, met name rond de militaire geschiedenis in de koloniën. Dat koloniale verleden wordt steeds kritischer bejegend. Ten slotte zijn we in Nederland de afgelopen decennia de krijgsmacht – mede door alle vredesoperaties – meer en meer gaan zien als een ‘kracht die goed doet’ i.p.v. als een geweldsorganisatie. Ofwel: de Jan Van Speijk-richting heeft ’t niet gemakkelijker gekregen gedurende de laatste jaren. Wat resteert is een Nederlandse militaire identiteit die we dubbelzinnig kunnen noemen.

College 5. De atoomstrijd

H13. Inleiding op kernwapens als buitencategorie

Het atoomwapen lijkt welhaast ‘buiten categorie’. Wat kan immers het nut zijn van een atoomoorlog? Gelden de Clausewitziaanse kaders – oorlog is de voortzetting van politiek – überhaupt nog wel? Is dit van alle onmenselijke wapens niet het méést onmenselijke? Anderzijds: kernwapens hebben onmiskenbaar een afschrikkende werking. Eigenlijk is het opvallend dat er ‘slechts’ negen kernwapenstaten zijn.

H14. Een militair-strategische blik op kernwapens

In het vierde college bespraken we de steeds diepere interactie tussen oorlog enerzijds en militaire technologie anderzijds. Atoomwapens zijn *bij uitstek* een vorm van technologisch determinisme. Ondanks alle morele bezwaren, werd het wapen tóch gebouwd, al was het maar om de tegenstander voor te zijn. De beste wetenschappers werden aan het Manhattan Project gezet. En de VS gebruikten het wapen, deels vanuit de gedachte dat het ‘slechts’ een *bigger bomb* was die Japan tot overgave zou dwingen. In eerste instantie presenteerden de VS het atoomwapen als een aanvulling op het conventionele arsenaal. Maar president Harry Truman snapte wel degelijk dat dit een wapen ‘buiten

categorie' was (de enige existentiële bedreiging voor de VS was een Sovjetunie met kernwapens) en strikte politieke controle vereiste.

Trumans opvolger Dwight D. Eisenhower introduceerde de strategie van *massive retaliation*, niet bepaald tot geruststelling van de bondgenoten: het was immers alles-of-niets. Eisenhowers opvolger John Kennedy verving deze strategie door *flexible response*, wat meer opties bood. Intussen was het arsenaal aan tactische en strategische kernwapens ongelooflijk gegroeid. Ook op Nederlands grondgebied werden kernwapens geplaatst. Uit de archieven is intussen duidelijk dat zeker het Warschaupact uitging van snelle kernwapeninzet.

H15. Blijft de nucleaire afschrikking werken?

De nucleaire wurggreep tijdens de Koude Oorlog bleek een atomaire patstelling: de *Mutually Assured Destruction* (MAD). Geen van beide partijen kon het kernwapenarsenaal van de ander in één klap vernietigen, dus een *second strike* (vergeldingsklap) was verzekerd. Dit was een krankzinnige logica, die een onstuitbare wapenwedloop inhield. Een grote angst was dat één van de partijen een effectief afweerschield zou opbouwen tegen kernraketten. Dan werd MAD verstoord. Verdragen als het *Anti-Ballistic Missile Treaty* uit 1972 moesten dat voorkomen. Verder moesten antiproliferatieverdragen de verspreiding van kernwapens tegengaan. Sinds het einde van de Koude Oorlog hebben vooral de Amerikanen en Russen hun kernwapenarsenalen flink uitgedund. Maar de wapenwedloop gaat door.

H16. De menselijke factor in de atoomstrijd

Een paar keer liep het MAD-spel maar net goed af. Zoals tijdens de Cuba-crisis of door misverstanden en ongevallen, zoals bij het Spaanse kustplaatsje Palomares in 1966. Daar stortte een atomaire B52-bommenwerper neer. De kernbommen explodeerden niet, maar tot op de dag van vandaag is het gebied radioactief besmet. De beste satire over de absurde ratio achter MAD is de speelfilm *Doctor Strangelove* van regisseur Stanley Kubrick (1963). Belangrijk element in de film is het fenomeen dat – hoewel kernwapens 'ondenkbare' wapens waren – politici en wetenschappers toch spraken over nucleaire wapens *alsof* het gewone wapens waren! Alsof ze Clausewitziaans bruikbaar waren. Een parallel discours. Misschien was dit ook wel nodig om burgers en soldaten niet helemaal te ontmoedigen en tot defaitisme te dwingen. De atoomgeleerde Edward Teller bijvoorbeeld benadrukte dat een kernoorlog best te overleven viel. Dat was ook de boodschap van de Nederlandse Bescherming Bevolking (BB): vul de kieren met stopverf en sla voedsel in! Overigens waren de meeste burgers eerder onverschillig dan openlijk verontrust. De BB werd in 1986 opgeheven. Maar intussen moderniseren kernwapenstaten hun arsenalen en breiden ze uit.

College 6. Strijd in de toekomst

H17. Een beschouwende blik op toekomstige oorlogvoering

Denken over de toekomstige oorlog is vaak een combinatie van een sciencefictionachtige fascinatie en doemdenken. Met name rond 1900 begon de mens serieus na te denken over de toekomst van oorlog. Dat had te maken met ingrijpende technische vernieuwingen, zoals zeppelins, vliegtuigen en gifgassen. Deze combinatie van fascinatie en doemdenken weerspiegelt zich in literatuur en film, zoals futuristische romans als H.G. Wells' *The War in the Air* (1908) of Jules Verne's *Maitre du Monde* (1904). We herkennen thema's uit eerdere colleges: de wapenwedloop, technologisch determinisme of de strategische luchtoorlog. Ook in Nederland ontstond enige opschudding toen een Britse uitvinder rond 1920 aankondigde een dodelijke elektrische straal te hebben ontwikkeld.

Een ander kenmerk van dit toekomstdenken is antropomorfisme: het toekennen van menselijke eigenschappen aan wapens, computers en robots. En wetenschappers die toekomstige wapens ontwikkelen kunnen óók op zowel bewondering als diep wantrouwen rekenen. Zie bv. DARPA: het *Defense Advanced Research Projects Agency*. Voor de één bron van innovatie, voor de ander een 'donkere grot' waar griezelige wapens ontwikkeld worden. Een andere bron van verontrusting is de

vrees dat nieuwe wapen in één klap de vijand kunnen verslaan, zoals in *Ghost Fleet. A novel of the next world war* (2016).

H18. Concrete toekomstige ontwikkelingen

Het is lang niet altijd zo dat militairen vooraan staan als nieuwe technologieën worden uitgedeeld. Institutionele traagheid is vaak sterk. Sommige militairen betwijfelen ook of de toekomstige oorlog écht anders van karakter zal zijn. Zoals generaal H.R. McMaster, die spreekt van een *Vampire Fallacy* of *Dracula Fallacy*: elke tien jaar of zo duikt het idee op dat de toekomstige oorlog héél anders zal zijn. Het is een foutief idee dat niet kapot te krijgen is, aldus McMaster, net als vampieren en Dracula. Toch biedt de huidige 'vierde industriële revolutie' in principe ongekende mogelijkheden, zoals nanotechnologie.

Dit college bekijkt de oorlog van de toekomst op drie 'speelvelden.' Ten eerste: een complexer speelveld. Iets wat ironisch gezegd, zal de oorlogstechnologie in de toekomst 'democratischer' verspreid worden, dus breder beschikbaar zijn ook voor burgers en niet-statelijke organisaties. Vaak is het 'dual use' technologie, via internet te bestellen. Denk aan drones, maar bijvoorbeeld ook aan Elon Musk die zijn Starlink-servers beschikbaar stelde aan Oekraïne. Grote tech-bedrijven doen steeds meer mee met de oorlog. Logisch, want overheden kunnen de ontwikkelingskosten nauwelijks zelf nog bepalen. Maar ook kleinere staten kunnen nu gemakkelijker technologie inkopen.

Ten tweede: het speelveld wordt sneller. *Speed kills*, zogezegd. Vooral door de digitalisering wordt de tijd om te reageren op een aanval steeds kleiner. Een hypersonische raket nadert met vele malen de snelheid van het geluid. En wat te denken van een cyberaanval – een aanval op computernetwerken.

H19. Het militariseren van de mens en autonome wapens

Ten slotte het derde speelveld: techno-militarisme. Al eeuwenlang probeert men de Clausewitziaanse mist van de oorlog op te heffen met nieuwe technologieën. Zie bijvoorbeeld de invoering van de mitrailleur eind 19de eeuw. De morele bezwaren worden dan doorgaans terzijde gezet. Het kon uiteindelijk niet uitblijven dat de mens ging nadenken over het militariseren van de mens zelf: het terrein van supersoldaten of *cyborgs*. Veel huidige technologische ontwikkelingen om de soldaat te verbeteren, herkennen we nog wel (zoals exo-skeletten). Al meer omstrede is sleutelen aan de mens zelf, bijvoorbeeld het manipuleren van zijn biologische processen (zoals het ervaren van pijn of psychische vermogens: verbeterd bewustzijn of versterkte intelligentie).

De huidige discussie over de toekomstige oorlog is met name tastbaar waar het gaat om autonome en semi-autonome wapens. Deze bestaan al en worden door tegenstanders vaak neergezet als *killer robots*, zoals in de videofilm *Slaughterbots* (2017) waarin kleine drones (*microdrones*) op basis van kunstmatige intelligentie en gezichtsherkenning gericht tegenstanders uitschakelen. Voorstanders als wetenschapper Ronald Arkin wijzen er juist op dat de algoritmes (in feite twee eeuwen gedigitaliseerd oorlogsrecht: de *ethical governor*) van autonome wapens minder fouten zullen opleveren en dus humaner zijn. Een autonoom wapensysteem, stelt Ronald Arkin, kent geen angst, geen paniek en maakt alleen daarom al veel minder inschattingsfouten. Tegenstanders van autonome wapens – zeker de volledig autonome variant – blijven hameren op de morele en ethische bezwaren: wie is eindverantwoordelijk? En wat als de algoritmes niet meer 'passen' in ons morele kader? Een autonoom wapen heeft geen menselijke intuïtie. Geen medelijden. Kan geen langere-termijn gevolgen inschatten. De mens gereduceerd tot een hoop pixels.

Aanbevolen literatuur

Arkin, Ronald C., *Governing lethal behavior in autonomous robots* (Taylor & Francis Ltd. 2017).

Armstrong, Karen, *Fields of blood. Religion and the history of violence* (Vintage Publishing 2014).

Bourke, Joanna, *An intimate history of killing. Face-to face killing in twentieth century warfare* (Basic Books 2000).

Clausewitz, Carl von, *Vom Kriege: vollständige Ausgabe* (oorspr. 1832, Nikol 2008). Nederlandse vertaling: *Over de oorlog* (IJzer 2018).

Creveld, Martin van, *The culture of war* (The History Press 2009). Nederlandse vertaling: *Oorlogscultuur* (Spectrum 2009).

Galula, David, *Counterinsurgency warfare. Theory and practice* (Praeger 2006).

Gat, Azar, *War in human civilization* (Oxford University Press 2008).

Graves, Robert, *Goodbye to all that* (oorspr. 1929, Penguin Classics 2000).

Hasek, Jaroslav, *De lotgevallen van de brave soldaat Svejik* (oorspr. 1920, Pegasus 2001).

Klep, Christ, *Van wereldmacht tot 'braafste jongetje.' Onze militaire identiteit door de eeuwen heen* (Athenaeum 2019).

Morgenthau, Hans, *Politics among nations* (McGraw-Hill 1984).

Philips, Charles en Alan Axelrod, *Encyclopedia of wars* (3 delen, Facts on File 2004).

Pinker, Steven, *The better angels of our nature. A history of violence and humanity* (Penguin 2008). Nederlandse vertaling: *Ons betere ik. Waarom de mens steeds minder geweld gebruikt* (Athenaeum 2013).

Prud'homme van Reine, Ronald, *Liever niet de lucht in. De omstreden zelfmoordaanslag van Jan Carel van Speijk* (De Arbeiderspers 2016).

Remarque, Erich Maria, *Im Westen nichts neues. Roman* (oorspr. 1928, KiWi Verlag 2014). Nederlandse vertaling: *Van het Westelijk front geen nieuws* (Uitgeverij Bijleveld 2020).

Singer, P.W. en August Cole, *Ghost Fleet. A novel of the next world war* (William Morrow 2015). Nederlandse vertaling: *Spookvloot. Een thriller over de volgende wereldoorlog* (Karakter Uitgevers 2015).

Verne, Jules, *Maître du monde* (oorspr. 1904, FB&C Ltd. 2018). Nederlandse vertaling: *Meester der Wereld* (Jules Verne Genootschap 2006).

Walzer, Michael, *Just and unjust wars. A moral argument with historical illustrations* (Hachette Book Group 2006). Nederlandse vertaling: *Rechtvaardige en onrechtvaardige oorlogen. Een ethische beschouwing met historische illustraties* (Atlas 2007).

Wells, H.G., *The war in the air* (oorspr. 1908, Penguin Classics 2007).

Film en video

A is for atom – regisseur Carl Urbano (1952). Via: [A Is For Atom \(1952\) - YouTube](#)

All quiet on the Western front – regisseur Lewis Milestone (1930). Fragmenten via: [All Quiet on the Western Front \(1930\) - Movie - YouTube](#)

Duck and cover – regisseur Anthony Rizzo (1952). Via: [Duck And Cover \(1951\) Bert The Turtle - YouTube](#)

Saving private Ryan – regisseur Steven Spielberg (1998). Via: [saving private ryan movies full - YouTube](#)

Slaughterbots – regisseur Stewart Sugg (2017). Via: [Sci-Fi Short Film “Slaughterbots” | DUST - YouTube](#)

The men who stare at goats – regisseur Grant Heslov (2009). Via: [The Men Who Stare at Goats \(2009\) - YouTube](#)

Wargames – regisseur John Badham (1983). Fragmenten via: [WarGames \(1/11\) Movie CLIP - Asexual Reproduction \(1983\) HD - YouTube](#)

Zulu – regisseur Cy Endfield (1964). Via: [Zulu - 1964 - Bluray - War/Drama - English - Full Movie - YouTube](#)

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave Home Academy Publishers
Middelblok 81
2831 BK Gouderak
Tel: 0182 – 370001
E-mail: info@home-academy.nl

Opname Bob Kommer (Den Haag, najaar 2022)
Stem Inleiding F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek Intro Cok Verweij
Mastering Frits de Bruijn
Vormgeving Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2023 Home Academy Publishers B.V.
ISBN 978 90 8530 245 2
NUR 689, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.